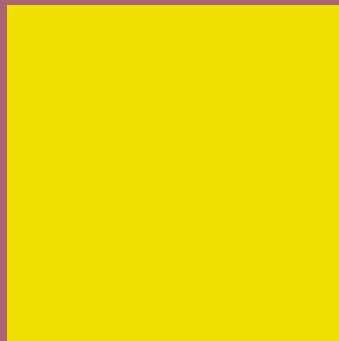

3

DE ONTMOETING MET DE
LEEFOMGEVING: SOCIALE EN
ECOLOGISCHE VRAAGSTUKKEN

MODULE DRIE

SOCIALE EN ECOLOGISCHE VRAAGSTUKKEN

3.1 LEERDOELSTELLINGEN & THEOLOGISCH KADER.

De afgelopen jaren zijn er heel wat boeken geschreven en discussies gevoerd over de ecologische crisis waaronder de wereld lijdt. Personen of verenigingen zijn zich bewust geworden van de ecologische problematiek en de worsteling om deze te boven te komen. De orthodoxe theologie belicht de belangrijkste oorzaken van het probleem en stelt tegelijkertijd manieren voor om het probleem aan te pakken. In de tekst die volgt, schetst de Oecumenische Patriarch de ecologische crisis. Hij geeft de belangrijkste oorzaken aan en benadrukt tegelijkertijd onze fundamentele verantwoordelijkheid voor de bescherming van het milieu.

De hedendaagse ecologische problemen zijn een deel van de crisis van een cultuur die enkel op economie gericht is. Het is een cultuur die technocratisch, individualistisch en arrogant is. Het is een cultuur van kwantitatieve criteria en aantallen, van winst en consumptie, van gelukzaligheid en van onbelemmerde vrijheid. De vernietiging van het milieu is het resultaat van een specifieke manier van economische, technologische en sociale ontwikkeling. Het is een ontwikkeling die zowel de menselijke persoon als de natuur veracht. Voor het eerst in de geschiedenis heeft de mens het vermogen om het leven op aarde te vernietigen. Kernwapens zijn het meest vooraanstaande symbool van de Prometheaanse titaan die de huidige mens denkt te zijn. Gezien dat we vandaag de dag de grenzen kunnen overschrijden, krijgt het idee van "matiging" een ongekende relevantie en waarde. "Matig zijn is het beste", zoals de oude Grieken zeggen. Naarmate de wetenschap dieper doordringt in de diepten van het mysterie van het leven en het manipuleert, wordt onze verantwoordelijkheid om het leven te beschermen groter. "

Uit een toespraak van de Oecumenische Patriarch over milieubescherming
Bron: https://ntsireve.blogspot.com/2019/03/blog-post_9.html

Onze benadering in "De ontmoeting met de leefomgeving" is de leerlingen de kans geven om de stellingen van Bijbelse en hedendaagse theologische teksten te ontdekken. Zo kunnen ze waarden en attitudes over onze houding tot het milieu onderzoeken en opnieuw definiëren. Het leidmotief is de interesse van de leerlingen wekken en hen aanmoedigen zelf oplossingen te zoeken voor de milieucrisis die, tenzij we onmiddellijk handelen, ons naar een totale catastrofe kan leiden...

Leerdoelstellingen.

De lessen hebben tot doel leerlingen te helpen het christelijke begrip van de heiligheid van de natuur te ontdekken en te evalueren en om hun bewustzijn over de bescherming van het milieu te vergroten. Daarvoor maken we gebruik van ecologische theologische leerstellingen van de orthodoxe kerk.

Specifieke leerdoelen voor de leerlingen tijdens het project.

De leerlingen ...

- verwerven een diepgaand begrip van de interpretatie en ecologische implicaties van de orthodox-christelijke leer van de schepping van de wereld en van de mens naar het beeld van God.
- ontdekken eco-theologie in het orthodox-christelijke denken en maken kennis met vertegenwoordigers van deze theologie.
- evalueren christelijke stellingen over het milieu en de menselijke verantwoordelijkheid zowel lokaal als wereldwijd.
- leren omgaan met de persoonlijke verantwoordelijkheid van de gelovige evenals hun eigen verantwoordelijkheid in de ecologische crisis.

Beoogde leerdoelstellingen als resultaat van het volledige leerproces.

De leerlingen ...

- bestuderen de christelijke leer over de schepping van de wereld en de missie van de mensheid om voor de wereld verantwoordelijk te zijn.
- evalueren Christelijke standpunten over de natuurlijke omgeving.
- erkennen de rol van religieuze leiders wat betreft milieubehoud.
- ontdekken hedendaagse persoonlijkheden binnen de orthodoxe kerk die hun woorden vertaalden in inspirerende acties voor de bescherming van het milieu.
- erkennen de verantwoordelijkheid van de gelovige voor de ecologische crisis lokaal en wereldwijd.
- vergroten hun bewustzijn over milieubescherming als een topprioriteit in hun leven.

3.1.2 THEOLOGISCHE VEREISTEN

Om een solide basis te bieden aan onze theologische benadering van het thema “De Ontmoeting met de leefomgeving”, citeren we fragmenten uit de relevante literatuur, die enkele theologische basisposities van de Orthodoxe Kerk formuleren over de relatie tussen mens en milieu.

1. De christelijke gelovige respecteert de wereld als heilig, omdat de wereld in een dialectische relatie met God staat en de energieën van de Heilige Geest ontvangt. De mensheid is dus de schakel tussen de wereld en God. Hij functioneert als een priester die vrij en bewust de wereld accepteert die God ons geeft en deze als een geschenk teruggeeft aan de Gever. Het is dan onze taak om de wereld om te vormen tot een “dankoffer”, dat het potentieel heeft om geïntegreerd te worden in elke vorm van cultuur die de heiligheid van de natuur bewaart.

Het lijkt erop dat de ecologische crisis een cultuurcrisis is. Het is een crisis die te maken heeft met het verlies van de sacraliteit van de natuur in onze cultuur. En ik zie maar twee manieren om dit te verhelpen. De ene zou de weg van het heidendom zijn. De heiden beschouwt de wereld als heilig, omdat ze doordrongen is van goddelijke aanwezigheid. Hij respecteert de natuur daarom zodanig dat deze expliciet of impliciet wordt aanbeden. Hij maakt zich nooit zorgen over het lot ervan, want hij gelooft in de eeuwigheid ervan. De andere manier is wat we hier hebben geprobeerd te beschrijven. Het is de christelijke manier, want de christen beschouwt de wereld als heilig, omdat ze in een dialectische relatie met God staat. Aldus respecteert hij de natuur (zonder deze te aanbidden, aangezien het geen goddelijke aanwezigheid heeft). Maar hij maakt zich altijd zorgen over het lot ervan: een verbreking van de gemeenschap met God zal neerkomen op het uitsterven van de wereld. Van deze twee wegen is het de tweede die de mens verantwoordelijkheid geeft voor het lot van de schepping. De eerste ziet de mens als een deel van de wereld; de tweede ziet hem als de cruciale schakel tussen de wereld en God, als de enige persoon in de schepping die haar kan leiden tot overleving. Tenzij we terugkeren naar het heidendom, lijkt deze tweede manier de enige manier te zijn om de ecologische crisis het hoofd te bieden en opnieuw de sacraliteit van de natuur te respecteren.

(Uit John Zizioulas, Metropolitan of Pergamon,
“Preserving God’s Creation”, *Theology in Green* 7.1993, p. 31)

Er zijn drie woorden die wij christenen gewoonlijk gebruiken om de relatie van de mens met de schepping te beschrijven: koning, penningmeester en priester. De eerste hiervan, koning, heeft diepe fundamenteën in de Bijbel. In de beschrijving van de schepping aan het begin van het boek Genesis - onmiddellijk na de schepping van Adam naar het beeld en de gelijkenis van God - krijgt de mens heerschappij over alle dieren (Gen. 1:26). Vervolgens oefent hij zijn rechtmatige soevereiniteit uit en geeft elk levend wezen zijn naam (Gen. 2: 18-20). Het is opmerkelijk dat zoals het te lezen staat in Genesis, het koninklijk ambt aan de mens verleend wordt als gevolg van zijn schepping naar beeld en gelijkenis van God. God, als de koning van het universum, is vrijgevig en Hij heeft een teder en barmhartig hart. En daarom moet de mens, als koning, als hij een waar beeld van de goddelijke majesteit wil zijn, juist deze kwaliteiten tentoonspreiden. Koningschap is geen tirannie. Helaas hebben Christenen dit door de eeuwen heen niet begrepen. De term koning, die overigens legitiem is, heeft praktisch een arrogante, ongevoelige mentaliteit aangemoedigd die verantwoordelijk is voor de huidige ecologische crisis. Daarom wordt er zowel in Amerika als in Europa vandaag moeite gedaan om deze term te vermijden. Het is het misschien beter om over de mens te spreken als de schatbewaarder van de schepping. Dit heeft in ieder geval het voordeel dat onze macht over de schepping niet absoluut is, maar alleen verkregen is door toestemming. We zijn niet de eigenaar of de baas, want uiteindelijk is de wereld van God. De wereld werd ons gewoon in vertrouwen gegeven. Maar zelfs deze functie van de penningmeester heeft enkele nadelen. We kunnen het beschouwen als een utilitaire, managementbenadering van de natuur. De natuur is dan als een troef die we moeten cultiveren en exploiteren. We moeten aandachtig zijn de schepping niet te objectiveren en te depersonaliseren. We mogen de natuur niet zien als een onpersoonlijk 'het' maar als 'jij'. Met het oog op dit mogelijke misbruik van de termen "koning" en "penningmeester" is het verstandiger een derde model aan te nemen. Onze roeping als mens is om op te treden als priester van de schepping. Bewust neemt hij de wereld in eigen handen - de wereld die God ons geeft - en biedt hij dit geschenk aan de Gever aan. Daarmee roept hij Zijn zegen af over de hele fysieke orde. Door deze daad van priesterlijke offergave communiceert de schepping met God en wordt ze gered, vervult ze haar doel en wordt ze getransformeerd. Dit is de essentie van het priesterschap, een roeping die alleen mensen kunnen vervullen. Onze menselijke plicht is dan ook, als priesters van de schepping, om de wereld om te vormen tot een "dankoffer".

(Uit Kallistos Ware, *Ecological Crisis and Hope*,
Athens: Akritas, 2008, pp. 36-39)

Mensen hebben een vitale behoefte om in een koinonia van liefde te leven, niet alleen met de rest van de mensheid maar ook met de wereld van de natuur en het hele universum. Als we de natuur blijven misbruiken in plaats van deze te 'gebruiken', bestaat het gevaar dat de ontwikkeling van onze technologie ons tot angstaanjagende prestaties van zelfvernietiging zal leiden. Het christendom heeft de mensheid verlost van de angst die inherent is aan magische overtuigingen en van de vergoddelijking van de natuur; Bovendien moedigde het christendom, door een actieve in plaats van een passieve houding bij de mens aan te kweken, ook de ontwikkeling van de wetenschap aan. Uiteindelijk heeft de moderne mensheid echter elk gevoel voor het heilige verloren en is ze in feite al aan het andere uiterste gekomen, starend naar de natuur met goddeloze ogen die geen respect hebben en vaak vervuld zijn van vijandig cynisme in plaats van liefde. We zijn dus steeds meer vervreemd van de natuur; we gedragen ons als rovers van de natuur en sluiten onszelf op in onze door mensen gemaakte schuilplaatsen. Maar ook de natuur kan wraak nemen. Enige verzoening tussen de mensheid en de natuur is dringend nodig. Het wordt tijd dat we begrijpen dat de natuur iets heiligs is. Het ligt niet buiten de sfeer van de activiteit van de Heilige Geest. In Christus werd heiligheid verenigd met menselijkheid; als resultaat roept heiligheid niet langer angst op, maar wekt het respect en liefde op - het nodigt ons zelfs uit om te delen in koinonia. De verschillende elementen in de orthodoxe eredienst die de natuur vertegenwoordigen, worden niet louter als versiering gebruikt, maar spelen een organische rol in de dienst. Brood, wijn, vuur en wierook zijn integrale componenten in een liturgie van liefdevolle gemeenschap. Het herontdekken van de dimensies van de heiligheid van de natuur en haar oorspronkelijke harmonie met de intrinsieke aard van de mensheid vormt een onmisbare bijdrage aan het bereiken van echte wereldwijde koinonia

(Uit Anastasios Yannoulatos, Archbishop of Albania,
Facing the World: Orthodox Christian Essays on Global Concerns,
St Vladimir's Seminary Press & WCC Publications, Crestwood and
Geneva, 2003, p. 36.)

2. Het kwaad heeft niet alleen betrekking op menselijke relaties, maar heeft invloed op de hele materiële schepping. Daarom is zonde niet alleen een mislukking in menselijke relaties, maar ook het falen van de mens in zijn relatie met de natuur. Deze positie verbreedt het perspectief dat we tot dusver hebben gehad op ethiek.

Het kwaad is niet alleen een probleem voor de mens, maar het heeft invloed op de hele schepping. Het kwaad veronderstelt vrijheid en kan als zodanig alleen door vrije personen worden voortgebracht. Maar op het moment dat het werkelijkheid wordt, dringt het kwaad door en verstoort het de hele gecreëerde orde. Dit is wat Paulus de bekende "ecologische" woorden van de brief aan de Romeinen laat spreken: "de hele schepping kreunde tot nu toe van barensweeën" (Romeinen 8:22). [...] Verval en dood, verdriet en pijn zijn veel voorkomende ervaringen van alle wezens, samen met mensen. Anderzijds wordt verwacht dat het overwinnen van dit kwaad alle wezens zal treffen, niet alleen mensen. Elke pijn en ellende die aan niet-menselijke wezens wordt opgelegd, is niet minder slecht dan die welke op mensen valt. Kosmologische profetie en kosmologische eschatologie veronderstellen een begrip van het kwaad dat de natuur omvat. Ze leiden tot een nieuwe opvatting van moraliteit die verder gaat dan wat we gewoonlijk als moreel of immoreel beschouwen. Deze moraal wacht nog steeds om zijn plaats in ons christelijk geweten te vinden. We zijn gewend zonde vooral in antropologische of sociale termen te zien. Maar er is ook een zonde tegen de natuur, aangezien het kwaad de geschapen orde als geheel verstoort. Kosmologie moet onze ethiek binnentreden, en dit vraagt om een revolutie in ons onderricht, in onze preken en onze leerboeken.

(Uit John Zizioulas, Metropolitan of Pergamos, "Revelation and the Environment", Synaxis 56 (1995), pp.17-21)

Het misbruik van de schepping moet als een zonde worden beschouwd [...] Het misbruik van materiële dingen niet alleen bestempelen als een technologische 'fout' maar als een morele overtreding, lijkt eenvoudig. Maar het is iets dat christenen in het verleden te vaak over het hoofd hebben gezien. De neiging is om te denken dat zonde verband houdt met het kwaad dat we onze medemensen aandoen [...] Aangezien het misbruik van land en lucht, watervoorraden, planten en dieren rechtstreeks voortkomt uit hebzucht. Ons egoïsme is inderdaad een zonde, een dodelijke overtreding, die berouw en correctie nodig heeft.

(Uit Kallistos Ware, *Ecological Crisis and Hope*, Athens: Akritas, 2008, pp.35-36)

3. De ecologische crisis heeft geestelijke en morele gronden.

Het is duidelijk dat de huidige ecologische crisis ook geestelijke en morele gronden heeft. Deze gronden zijn verbonden met hebzucht, gierigheid en egoïsme. Ze leiden tot het onnadenkend gebruik van natuurlijke hulpbronnen, het vullen van de atmosfeer met schadelijke verontreinigende stoffen en tot klimaatverandering. De christelijke reactie op het probleem vereist berouw voor de misbruiken, een ascetische gemoedstoestand als tegengif voor overconsumptie, en tegelijkertijd een ontwikkeling van het bewustzijn dat de mens een 'rentmeester' is en niet een eigenaar van de schepping. De Kerk houdt nooit op te benadrukken dat toekomstige generaties ook recht hebben op de natuurlijke hulpbronnen die de Schepper ons heeft gegeven. Om deze reden neemt de Orthodoxe Kerk actief deel aan de verschillende internationale ecologische initiatieven en heeft ze 1 september uitgeroepen tot gebedsdag voor de bescherming van de natuurlijke omgeving

(Uit de boodschap van het Heilige en Groot Concilie van de Orthodoxe Kerk voor de orthodoxen en alle mensen van goede wil, Kreta 2016)

4. De ecologische problematiek is verbonden met de sociale kwestie van armoede en menselijke waardigheid.

...] Geleerden en theologen hebben de afgelopen decennia onze aandacht getrokken op de wederkerige relatie tussen ecologie en menselijke waardigheid – tussen het misbruik van het milieu en de uitbuiting van mensen. Een lichtend voorbeeld is Zijne Heiligheid, de oecumenische patriarch Bartholomeus. In zijn boek "Encountering the Mystery" [...] schrijft Zijne Al-Heiligheid: "Orthodoxe theologie [...] erkent dat de natuurlijke schepping onlosmakelijk verbonden is met de identiteit en bestemming van de mensheid, omdat elke menselijke handeling een blijvende indruk achterlaat op de aardbol. Menselijke houdingen en gedragingen ten opzichte van de schepping hebben een directe invloed op en weerspiegelen de houding en het gedrag van de mens ten opzichte van andere mensen [...] Wetenschappers schatten dat degenen die de komende jaren het meest getroffen worden door de opwarming van de aarde degenen zijn met de kleinste financiële middelen. Daarom is het ecologische probleem van vervuiling stevast verbonden met het sociale probleem van armoede. Zo wordt alle ecologische activiteit uiteindelijk gemeten en correct beoordeeld op de impact en het effect op de armen (zie Mat. 25). In zijn openingstoespraak op het Oecumenisch forum over moderne slavernij zei Zijne Allerheiligheid vorig jaar het volgende: "We zijn ervan overtuigd dat reageren op het probleem van moderne slavernij direct en onlosmakelijk verbonden is met zorg voor de schepping. De hele wereld is het lichaam van Christus; net zoals mensen het lichaam van Christus zijn. De hele planeet draagt de sporen van God, net zoals elke persoon is geschapen naar het beeld van God. De manier waarop we de schepping respecteren, weerspiegelt de manier waarop we reageren op onze medemensen. De littekens die we onze omgeving toebrengen, laten zien dat we bereid zijn onze broer en zus uit te buiten." De visie die Zijne Allerheiligheid uitdrukt in deze passages, en in zijn hele ambtsbevoegdheid getuigt van het geïntegreerde begrip van het orthodoxe christendom van ecologie, theologie en menselijke waardigheid.

(Uit Rev. Deacon Perry Hamalis, "Love God, Love thy Neighbor, Love the Trees: Environmental Justice in Orthodox Christianity" in Ecology, Theology and Human dignity in the Orthodox Christian Tradition", International Symposium on the Environment Proceedings, Seoul: Orthodox Metropolis of Korea, 2018, pp. 168-172)

5. In de orthodox-christelijke traditie is het voorstel dat in de praktijk is getest voor de oplossing van het ecologische probleem de ascese. Door ascetische zelftranscendentie leert de mens de heiligheid van de natuur te respecteren, aangezien hij zijn zelfzuchtige verlangens beperkt en ze onderscheidt van zijn werkelijke, natuurlijke behoeften. De menselijke verlangens varieerden historisch gezien tussen de vergoddelijking van de natuur als het ene uiterste en de devaluatie ervan als het andere.

Voor de christen is de natuur geen onpersoonlijk en neutraal object, zelfs niet als ze door een Opperwezen is geschapen. De natuur is het gedicht van het Woord, de persoonlijke God. Het onthult in elk aspect het persoonlijke anders-zijn van de creatieve energie van zijn dichter. Een 'theorie over de natuur' is in Christelijk perspectief een resultaat, een resultaat van ascetische zelftranscendentie. Het is de ascetische prestatie van de mens die zijn egocentrische bezittelijke en utilitaire prioriteiten overwint en zijn relatie met de wereld ervaart zoals hij een schilderij, een beeldhouwwerk, een muziekcompositie of enig ander kunstwerk ervaart. »

(Uit Christos Yannaras, "Nature and History in the Book of Apocalypse",
Synaxis, 56 (1995), p.46)

Ascese [...] betekent niet alleen vasten, vigilie houden en buigen, maar elke vorm van vrijwillige zelfbeheersing. Het omvat een grotere eenvoud op elk niveau van ons dagelijks leven. De ecologische crisis kan alleen worden opgelost - als een oplossing inderdaad nog steeds mogelijk is - door onze bereidheid om onszelf te beperken in onze consumptie. Dan bedoelen we niet enkel de consumptie van voedsel, maar van alle natuurlijke hulpbronnen. Het kan alleen worden opgelost als we onderscheid maken tussen wat we willen en wat we nodig hebben, tussen onze zelfzuchtige verlangens en onze natuurlijke behoeften. Alleen door zelfverloochening, door de beslissing om af te zien en soms 'nee' tegen onszelf te zeggen, zullen we onze juiste plaats in het universum herontdekken.

(Uit Kallistos Ware, The beginning of the Day: the Orthodox Vision of Creation,
Athens: Akritas, 2007, pp. 54-55)

3.2 VIDEO ALS UITGANGSPUNT

In dit deel bekijken de leerlingen een video en beantwoorden ze de vragenlijst voor de eerste keer. Op die manier krijgen ze een eerste indruk en beeld van het plot van de video en de inhoud.

Figuur 3.1
Het beeldfragment

3.2.1 KORTE INHOUD VAN HET PLOT VAN DE VIDEO

In de klas van Yiorgos en Stratos, de jongeren die we kennen uit eerdere video's, legt de godsdienstleerkracht het verhaal van Genesis uit over de schepping van de wereld, van de biosfeer en de verantwoordelijkheid van de mens als verzorger ervan. De volgende dag gaat de hele klas op uitstap naar het nabijgelegen strand bij een rivier. Terwijl ze in een vrolijke bui zijn beseffen de jongeren plotseling dat er dode vissen rondrijven. Er komt een vreselijke geur uit de riviermonding. Na een kort onderzoek ontdekken ze dat dit het gevolg is van de vervuiling veroorzaakt door een nabijgelegen olijfpers. De jongeren en de leraar bespreken hoe deze praktijk in strijd is met het Bijbels uitgangspunt. In een derde scène spreken Yiorgos en Stratos met de familie van Yiorgos over vervuiling. De vader van Yiorgos houdt vol dat de vervuiling onbeduidend is in vergelijking met de voordelen van de olijfpers en dat er geen theologische leer is over milieukwesties. Maar plotseling, in het nieuwsbulletin op de televisie, is er een toespraak van de Oecumenische patriarch. Deze legt uit dat misbruik en vervuiling van het milieu een zonde is. Zo staat de vader van Yiorgos met zijn mond vol tanden. Hij heeft ongelijk.

3.2.2 VRAGENLIJST BEGRIJPEND KIJKEN

Instructies: Na het kijken van de video worden de leerlingen uitgenodigd om individueel de volgende lijst met meerkeuzevragen te beantwoorden. Het doel van deze vragen is de leerkracht een beeld te geven in welke mate de leerlingen de inhoud van de video begrepen hebben en wat hun visie is op de relatie tussen (gelovige) mens en milieu in het thema 'ontmoeting met het milieu'. Dezelfde vragenlijst zullen de leerlingen opnieuw individueel moeten invullen aan het einde van de lessen om na te gaan in welke mate hun begrip en mening veranderd zijn. Daarom worden er op deze plaats in het leerproces geen oplossingen aangegeven. Dit gebeurt pas aan het einde van de lessen.

Beantwoord volgende vragen op basis van de video die je hebt bekeken.

1. *In de video was het thema van de schepping van de wereld verbonden met ...*

- a. humanitaire hulpverlening door de kerk
- b. religieuze diensten
- c. de bescherming van het milieu
- d. D. Ik weet het niet/ geen antwoord

2. *De vervuiling die de jongeren ontdekken tijdens hun uitstap wordt veroorzaakt door ...*

- a. het afvalwater van een nabijgelegen olijfpers
- b. een olietanker die gezonken is nabij de kust
- c. wind turbines
- d. Ik weet het niet/ geen antwoord

3. *In de video zijn de jongeren van mening dat vervuiling van het milieu gestopt kan worden door*

- a. de olijfpers en de fabriek te sluiten
- b. de fabriek te dwingen de milieuwetgeving te respecteren
- c. het afvalwater ergens anders te lozen
- d. Ik weet het niet/ geen antwoord

4. *Wat beschrijft de Oecumenische patriarch als een zonde in de video?*
- a. milieuvervuiling
 - b. biodiversiteit
 - c. kinderarbeid
 - d. Ik weet het niet/ geen antwoord
5. *Wat denk jij dat de houding van de Christelijk kerk is ten opzichte van milieubescherming?*
- a. De kerk is er niet mee bezig
 - b. Het is voor de kerk geen prioriteit
 - c. De kerk vindt het belangrijk
 - d. Ik weet het niet/ geen antwoord

3.2.3. **ONDERZOEKSTHEMA'S**

De video die we bekeken hebben, stelt het thema voor: “De Ontmoeting met de leefomgeving”. De belangrijkste vragen en discussiepunten die we gaan onderzoeken zijn de volgende:

- a. Welke is de zending van de mensheid voor de transformatie of omvorming van de schepping met betrekking tot haar heiligheid.
- b. Hoe staat het met de relatie van de mens en het milieu. Is ze tot mislukken gedoemd?
- c. Welke verantwoordelijkheid heeft de mensheid om het milieu te beschermen? Welke praktijken kunnen we putten uit de orthodoxe traditie die ons een uitweg bieden uit de ecologische crisis of bijdragen aan een oplossing?

Instructies: *Met de volgende vragen nodigen we de leerlingen uit na te denken over de milieuproblematiek die in de video getoond wordt. De bedoeling is dat ze hun eigen mening hierover leren uitdrukken. Maar er is zeker ook ruimte voor het vertellen van eigen relevante ervaringen of voorbeelden.*

Oefening 1

Hoe zouden Yiorgos en zijn klasgenoten hun oplossing voor de vervuilende olijfpers verder kunnen uitwerken? Wat zouden ze concrete kunnen doen?

Antwoordwijzer:

De leerlingen stellen een brief op gericht aan het bestuur van de olijfpers en de fabriek. Ze lichten in dit schrijven de problematiek toe en geven een aanzet van een oplossing. Deze brief kan ook gericht zijn aan de lokale overheid.

Oefening 2

Ken jij soortgelijke milieuvervuiling? Ben je er zelf al getuige van geweest?

Antwoordwijzer:

Milieuvervuiling die voortkomt uit vleesverwerking of door overbemesting, enz ...

3.3 DE BIJBEL OVER HET MILIEU

Milieuvervuiling is overal aanwezig op onze planeet en vormt een bedreiging voor alle leven. Hoe zijn we hier aanbeland? Waarom hebben we dit niet eerder opgemerkt? Is het (nog) mogelijk om erger te voorkomen? Wat is onze verantwoordelijkheid hierin?

Laten we in onze zoektocht naar antwoorden eens gaan kijken naar Bijbelse teksten. Kunnen we hierin antwoorden vinden? Kan de traditie van Bijbelinterpretatie uit de orthodox Christelijke traditie ons hierin helpen?

Instructie:

De ontwikkeling van het thema 'milieu' is gebaseerd op de beschrijving van de schepping van de wereld en van de mensheid zoals beschreven in Genesis. In deze passage vinden we de fundamentele leerstellingen van het christelijk geloof over de relatie tussen de mens en de schepping:

- De hele natuur is een schepping van de God van liefde en als zodanig alleen goed.
- De mensheid, geschapen naar het beeld van God, ontvangt de hele schepping van God, met heerschappij erover, en accepteert de verantwoordelijkheid om ervoor te zorgen en haar te beschermen.

De Bijbelse tekst wordt door de leerkracht voorgelezen.

3.3.1 HET BOEK VAN GENESIS (GEN. 1, 27-31 & 2, 8&15)

Genesis 1,27-31 (Wilibrordvertaling 1995)

²⁷En God schiep de mens als zijn beeld; als het beeld van God schiep Hij hem; mannelijk en vrouwelijk schiep Hij hen. ²⁸God zegende hen, en God sprak tot hen: 'Wees vruchtbaar en word talrijk; bevolk de aarde en onderwerp haar; heers over de vissen van de zee, over de vogels van de lucht, en over al het gedierte dat over de grond kruipt.' ²⁹En God zei: 'Hierbij geef Ik alle zaadvormende gewassen op de hele aardbodem aan jullie, en alle bomen met zaaddragende vruchten; zij zullen jullie tot voedsel dienen. ³⁰Maar aan alle wilde beesten, aan alle vogels van de lucht en aan alles wat over de grond kruipt, aan alles wat dierlijk leven heeft, geef Ik al het groene gewas als voedsel.' Zo gebeurde het. ³¹God bekeek alles wat Hij gemaakt had, en Hij zag dat het heel goed was. Het werd avond en het werd ochtend; dat was de zesde dag.

Genesis 2,8&15 (Wilibrordvertaling 1995)

⁸Daarna legde de heer God een tuin aan in Eden, ergens in het oosten, en daarin plaatste Hij de mens die Hij geboetseerd had. [...] ¹⁵Toen bracht de heer God de mens in de tuin van Eden, om die te bewerken en te beheren.

Figuur 3.2
Aquarelle
door Vaso Gogou

3.3.2. WAT MOET IK WETEN OM DIT BIJBELVERHAAL TE BESTUDEREN?

Instructies: De volgende informatie is noodzakelijk voor de verwerking van het Bijbelverhaal. Het kan hardop worden voorgelezen aan de klas, of individueel bestudeerd door de leerlingen. De leerlingen kiezen dan in onderstaande oefening met de juiste woorden. Hiermee evalueren we het begrip van de tekst zelf en de kennis van de extra info.

Naar het beeld: De zin dat “de mens is geschapen naar het beeld van God” verwijst niet naar uiterlijke kenmerken, maar naar **de geestelijke eigenschappen** van de mens, zoals rede, wil, geweten, vrijheid, enz., ... en ook de heerschappij over natuur. Dit is wat de mens onderscheidt van de rest van de schepping.

Man en vrouw schiep Hij hen: vanaf het eerste moment van de schepping is de mens een **sociaal wezen** dat in een samenleven en in een relatie tot anderen staat.

Vul de aarde en onderwerp haar: het gezag van de mens over de natuur wordt door God verleend, wat inhoudt dat we bij God verantwoordelijkheid moet afleggen voor het juiste beheer van de natuur. Alleen de schepper, God, is een absoluut heerser over de schepping en bijgevolg **kan de mens alleen beheerder worden door mede-schepper te zijn.**

God zag alles wat Hij had gemaakt, en het was inderdaad heel goed: Met deze zin maakt de Bijbel de waarde van Gods scheppingswerk duidelijk. Ook wordt er benadrukt dat **God, die zelf goed is, alleen het goede doet.** Daarom is de God van liefde niet verantwoordelijk voor de lelijke en slechte dingen in de wereld.

God plantte een tuin in het oosten, in Eden: dit beeld wil de lezer de schoonheid van de plaats schetsen die God voor de mens bereid heeft om in te wonen. Het woord **“Eden” betekent plezier**. In de vertaling van de Septuaginta wordt de term “Eden” niet als plaatsnaam gegeven, maar als zelfstandig naamwoord: “het Paradijs”. Het woord “paradijs” is van Perzische oorsprong en betekent een grote tuin met veel bomen en diverse planten. De tuin is in het oosten geplaatst. Het westen werd in die tijd beschouwd als de plaats waar de dood heerst, terwijl het oosten daarentegen een symbool van leven was. Natuurlijk is de Hof van Eden nergens op aarde te vinden. Het is een grenzeloze ruimte die de hele aarde beslaat. **Het is het koninkrijk van de mens in de hele schepping**. De bijbelauteur put het beeld van de Hof van Eden uit verschillende tradities en mythen die in die tijd bestonden onder de volkeren van Mesopotamië. Hij gebruikt een beeld dat zijn lezers bekend is om een belangrijke waarheid te verkondigen: het geluk van de mens hangt af van zijn relatie met God en zijn harmonieuze relatie met de omgeving.

God nam de man en plaatste hem in de hof van Eden om deze te bewerken en te verzorgen: God plant de tuin. Hij plaatst er zelf de mens in. Hij nodigt de mens uit om te werken om de wereld om te vormen door zijn eigen werk. De mens had niet onmiddellijk de hele wereld als zijn eigendom, noch domineerde hij de hele schepping, noch was zijn relatie met God een volledige en volmaakte gemeenschap. **De mens wordt daarom geroepen tot een dynamische koers om een mede-schepper te worden en Godgelijkend**.

3.3.3 OEFENING

Kies het juiste woord. Gebruik de bovenstaande informatie om je te helpen de juiste keuze te maken.

Na het scheppen van de wereld keek God naar al zijn schepselen en scheppingen en Hij verheugde zich omdat ze **heel goed** (heel goed / heel veel) waren. De mens is geschapen naar het beeld van God. Dat betekent dat van de hele schepping alleen de mens geestelijke kwaliteiten heeft. Volgens de Bijbel heeft God de man en de vrouw geschapen om ons te laten zien dat de man een **sociaal** (sociaal / reproductief) wezen is. De mens kreeg ook instructies van God om over de hele aarde te regeren. Dit betekent niet dat de mens de schepping domineert, maar dat hij verantwoordelijkheid verschuldigd is aan God voor een **juist beheer** (goede consumptie / juist beheer) van de schepping. De Bijbel zegt ook dat God een tuin plantte in het oosten, in Eden. God plaatste de mens in deze prachtige tuin om te leven. Hij gaf hem de opdracht gaf om deze te **cultiveren** (cultiveren / domineren) en er **zorg voor te dragen** (zorg voor te dragen/ willekeurig mee om te gaan). Natuurlijk stond deze tuin niet op een specifieke plaats, maar hij omvat de hele **aarde** (aarde / Mesopotamië).

De leerlingen lezen Psalm 65 individueel en beantwoorden de vragen die volgen. Het doel is dat ze de aard van de relatie tussen God, de mens en de schepping ontdekken. De leerlingen worden ook uitgenodigd om de geciteerde tekst van Alexander Schmemmann over de relatie van de mens met de schepping te lezen.

Uit Psalmen (Ps. 65:10 -12)

¹⁰ Tot de aarde komt Gij, geeft haar
groei­kracht,
rijkdom geeft Gij die zich ver­meer­dert:
want de beek van Gods regen vloeit over.
Zo geeft Gij het graan zijn begin,
schept Gij het begin op de akker,
¹¹ drenkt de voren,
effent het ploegland,
maakt met zware regens het willig.
En Gij zegent wat gaat ontkiemen.
¹² En dan kroont Gij het jaar met uw gaven;

Figuur 3.3
Aquarelle
door Vaso Gogou

Oefening

Markeer in Psalm die je zojuist hebt gelezen woorden of zinsdelen die de relatie van God met de schepping laten zien..

Antwoordsleutel:

Woorden of zinsdelen die de leerlingen waarschijnlijk zouden moeten benadrukken: Gij komt, Gij geeft, Gij zegent, Gij maakt willig , Gij kroont met uw gaven ...

Uit het werk van Alexander Schmemmann

Alles wat bestaat is een geschenk van God aan de mens, en het bestaat allemaal om God aan de mens bekend te maken, om het leven van de mens in gemeenschap met God te brengen. Het is goddelijke liefde dat tot voedsel is gemaakt, dat tot leven is gemaakt voor de mens. [...] God zegende de wereld, gezegend mens, zegende de zevende dag (dat wil zeggen, tijd), en dit betekent dat Hij alles wat bestaat vervulde met Zijn liefde en goedheid en Hij dit alles “zeer goed” maakte. Dus de enige natuurlijke (en niet ‘bovennatuurlijke’) reactie van de mens, aan wie God deze gezegende en geheiligde wereld gaf, is om God in ruil daarvoor te zegenen, Hem te danken, de wereld te zien zoals God die ziet en - in deze daad van dankbaarheid en aanbidding - om de wereld te kennen, te benoemen en te bezitten.

Uit Alexander Schmemmann, *For the life of the world*,
St. Vladimir's Seminary Press, New York, 1998, pp. 14-15

Oefening

Welke waarheden over de relatie van de mens met de schepping onthult de bovenstaande tekst?

Antwoordsleutel:

De mens wordt geroepen “om de wereld te zien zoals God die ziet; en in de daad van dankbaarheid en aanbidding, om de wereld te kennen, te benoemen en te bezitten.”

3.4 SPEURTOCHT NAAR DE DIEPERE BETEKENIS VAN DE TEKST

Instructies: *We wijden meer uit over wat het betekent dat de mens de wereld benoemt en bezit. De leerlingen zullen hierover zeker vragen en opmerkingen hebben. De bedoeling is dieper in te gaan op de relatie tussen mens en schepping. Dit idee van bezit van de wereld in combinatie met het 'heersen' dat we in de Bijbelse tekst lezen, kan vragen en misverstanden creëren bij de leerlingen. Het is ook van belang te begrijpen wat het betekent dat de mens "namen geeft" aan de wereld.*

Materiaal voor de uitwerking van het bovenstaande vinden we in a) de tekst van Kallistos Ware en b) het fresco van Theophanes van Kreta.

a. Tekst van Kallistos Ware: *Na het grondig lezen van de tekst door en met de leerlingen volgt er een klasdiscussie. De betekenis van de menselijke soevereiniteit in de schepping zal naar voren gehaald worden.*

b. Fresco door Theophanes van Kreta: *De leerlingen bekijken de afbeelding en lezen grondig de bijhorende commentaar. Daarna volgt er een klasdiscussie over de betekenis van de naamgeving.*

God zegende de man en de vrouw na hun schepping en zei tegen hen: "vul de aarde en onderwerp haar." Zo lezen we in het boek Genesis. Probeer met behulp van de volgende tekst te ontdekken wat het betekent dat de mens 'heerser' is over de hele schepping.

Want in Genesis is onze heerschappij over de schepping juist een gevolg van het feit dat we naar het goddelijke beeld zijn geschapen. Onze uitoefening van heerschappij is dus verre van egoïstisch en onderdrukkend, maar zou de eigenschappen van God, ons archetype, moeten weerspiegelen. We moeten voor het geschapene niets minder tonen dan het zachte en tedere mededogen dat kenmerkend is voor God zelf. [...] Laten we de natuur behandelen als een 'gij', niet als 'het'. [...] Het is onze menselijke roeping om priester van de schepping te zijn. De essentie van het priesterschap [...] is te offeren, te danken en te zegenen. De priester [...] is degene die de wereld in zijn of haar handen neemt en deze vervolgens terug aanbiedt aan God. Daarbij roept hij of zij de zegen van God af op datgene wat aangeboden is. Door deze daad van priesterlijke offerande wordt de schepping in gemeenschap gebracht met God zelf. Dat is de essentie van het priesterschap; dat is onze door God gegeven roeping als mens; en het is een roeping die alleen mensen kunnen uitoefenen. Door op deze manier te handelen als priesters van de schepping, veranderen wij, mensen, de wereld in een 'eucharistisch' offer.

(Uit Kallistos Ware, *The Beginning of the Day: the Orthodox Vision of Creation*, Athens: Akritas, 2007, pp. 52-54)

Oefening

Kan je op basis van de bovenstaande tekst, kort uitleggen wat de heerschappij van de mens over de schepping betekent?

Antwoordsleutel

Heerschappij betekent hier niet dat de mens de schepping overheerst met egoïsme en onderdrukking, maar de mens, als een beeld van God, moet zichzelf uitdrukken met vriendelijkheid en barmhartigheid, net zoals God dat doet. De natuur moet door de mens worden gezien als een persoon, dat wil zeggen als een 'jij' en niet als een onpersoonlijk en neutraal 'het'. Daarom wordt de mens door God gevraagd priester van de schepping te worden, d.w.z. om de wereld in eigen handen te nemen, te transformeren en als een offer aan God terug te geven.

Figuur 3.4
Bron: Wikimedia
Commons, [https://
az.wikipedia.org/wiki/
Fayl:Adam_naming_
animals_-_Moni_Ayou_
Nikolaou_\(Meteora\).jpg](https://az.wikipedia.org/wiki/Fayl:Adam_naming_animals_-_Moni_Ayou_Nikolaou_(Meteora).jpg)

Theophanes van Kreta, "Adam gaf namen aan al de dieren, de vogels in de lucht en de wilde beesten." (Genesis 9: 19-20), fresco, 16de eeuw, H. Nikolaos Anapafsaskerk, Meteora, Griekenland.

Bespreking van de fresco

De mens is een schepper als een beeld van God die de Schepper is. Hij geeft de dingen een naam en op deze manier geeft hij ze betekenis. Hij scheidt dingen door de schepping van God te vernieuwen en op deze manier onthult hij de goddelijke heerlijkheid in nieuwe vormen.

Uit Kallistos Ware, *Ecological Crisis and Hope*, Athene: Akritas, 2008, p.93

3.5 VERKEND, ONDERZocht EN GELEERD

Instructies: *Het deeltje 'Verkend, onderzocht en geleerd' is een samenvatting van wat er in klasverband werd verkend. De leerlingen hebben tot nog toe begrepen over de relatie tussen de mens en de schepping...*

... dat de wereld door God met liefde en zorg is geschapen, en dat de mens werd gevraagd ervoor te zorgen. De mens heeft heerschappij over de schepping, maar dit betekent niet dat hij de beheerser wordt en haar dus mag vernietigen. Het betekent dat hij functioneert als **een priester die de hele wereld ontvangt als een geschenk** en een zegen van God en het is zijn verantwoordelijkheid om **er creatief in te handelen en het terug te geven aan zijn Gever** met volmaakt respect voor elk van zijn scheppingen.

3.6. TEKSTEN UIT DE ORTHODOX CHRISTELIJKE TRADITIE

Instructies: *Onze volgende leerstap is teksten uit de orthodox-christelijke traditie te onderzoeken die het hoofd bieden aan de ecologische crisis. We kijken naar de oorzaken van de crisis, de manieren om eruit te komen en de grote verantwoordelijkheid van ons allemaal voor het heden en de toekomst van het milieu.*

Deze vragen zijn aan de orde:

- *Wat zijn de oorzaken van de ecologische crisis die we vandaag doormaken?*
- *Is er een uitweg uit de crisis en wat is het concreet?*
- *Wat is onze plicht met betrekking tot het milieu?*

We kunnen antwoorden putten uit de orthodox-christelijke traditie

In feite ligt de huidige crisis niet buiten ons maar is de crisis in onze natuurlijke omgeving een crisis binnen in onszelf, in de manier waarop wij mensen denken en voelen. Het echte probleem ligt niet in het ecosysteem, maar in het menselijk hart. Het is waar wat er gezegd wordt: we lijden aan ecologisch hartfalen. Dit betekent dat het echte probleem niet technologisch of economisch is, maar diep geestelijk. Als de atmosfeer steeds meer vervuild raakt, als meren en rivieren vergiftigd worden, als bossen afsterven en de groene weiden van de aarde verlaten worden, is dat omdat wij mensen vervreemd zijn van God en van ons ware zelf [...] Onze meest dringende behoefte is niet meer complexe wetenschappelijke vaardigheden, maar een collectieve berouwbeweging, met de letterlijke betekenis van de Griekse term (metanoia), namelijk "verandering van geest". We moeten de manier waarop we over God, de wereld en onszelf denken, veranderen.

(Uit Kallistos Ware, Ecological Crisis and Hope, Athens: Akritas, 2008, pp. 34-35)

Het is duidelijk dat de huidige ecologische crisis te wijten is aan geestelijke en morele oorzaken. De wortels van de crisis liggen in hebzucht, gierigheid en egoïsme, die leiden tot het onnadenkend gebruik van natuurlijke hulpbronnen, het vullen van de atmosfeer met schadelijke verontreinigende stoffen en tot klimaatverandering. De Christelijke reactie op het probleem vereist berouw voor de misbruiken, een ascetische gemoedstoestand als tegengif voor overconsumptie, en tegelijkertijd een ontwikkeling van het bewustzijn dat de mens een "rentmeester" is en niet een bezitter van de schepping.

(Uit een Boodschap van het Heilig en Groot Concilie van de Orthodoxe Kerk aan de orthodoxen en alle mensen van goede wil, Kreta 2016)

De neiging was om zonde te beschouwen als gerelateerd aan het kwaad dat we onze medemensen aandoen [...] Aangezien het misbruik van land en lucht, waterbronnen, planten en dieren rechtstreeks voortkomt uit hebzucht en hebzucht, is ons egoïsme inderdaad een zonde, een dodelijke overtreding, op zoek naar berouw en correctie

(Kallistos Ware, Ecologische Crisis en Hoop, Athene; Akritas, 2008, pp. 35-36)

3.6.1 DIEPER DOORDENKEN

Oefening 1

Wat zijn volgens de orthodox-christelijke opvatting de oorzaken van de ecologische crisis?

Antwoordsleutel:

De oorzaken liggen niet in het ecosysteem, maar in het menselijk hart. Met andere woorden, de diepere oorzaken zijn geestelijk en moreel. Hebzucht en egoïsme leiden tot milieurampen.

Oefening 2

Wat is volgens het orthodox-christelijke standpunt de uitweg uit de ecologische crisis?

Antwoordsleutel:

Er kan een uitweg zijn als we begrijpen dat misbruik van de schepping een zonde is. Daarom moeten we ons bekeren, dat wil zeggen de manier veranderen waarop we over God, de wereld en onszelf denken. Dit is de letterlijke betekenis van het Griekse woord "berouw" of 'metanoia', dat is samengesteld uit 'boven' (meta) + het 'verstand' (nous). Het wil zeggen: ik verander mijn manier van denken en mijn manier van leven. Dus deze verandering betekent in de praktijk het verminderen van overdadigheid en overconsumptie door terughoudendheid en ascese.

Figuur 3.5
Aquarelle
door Vaso Gogou

3.7. DE HEILIGEN VAN DE KERK EN HUN VERHOUDING TOT HET MILIEU.

Instructies: Onze laatste stap in het eerste lesmoment bestaat uit gebeurtenissen te bespreken uit het leven van heiligen van de Christelijke kerk die een relatie van liefde en zorg voor het milieu illustreren. We stellen voor dat de leerlingen in kleine groepen worden verdeeld en dat elke groep een heilige kiest en de liefdevolle relatie identificeert die deze heilige had met de omgeving. Elke groep wordt vervolgens gevraagd om de ecologische boodschap van het verhaal over te brengen en hun eigen poster te maken. Er kunnen verschillende schildertechnieken en media worden gebruikt: collageposters of digitale posters. Aan het einde worden de posters in de klas opgehangen en zullen de leerlingen ze aan de klas voorstellen. Het doel van deze oefening is dat de leerlingen op creatieve wijze hun betrokkenheid bij en kennis van het thema uitdrukken.

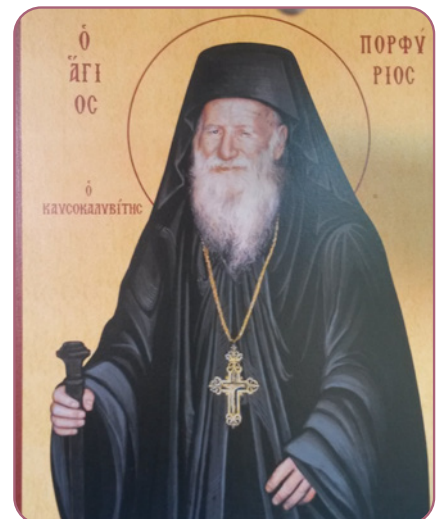
Figuur 3.6
Heilige Silouan van de
Athos, aquarelle door
Vaso Gogou

De Heilige Silouan van de Athos hield niet alleen van mensen, maar ook van de hele schepping van God. Kijkend naar de blauwe lucht en de witte wolken, zei hij: "Hoe groot is onze Heer en hoe prachtig heeft Hij alles gemaakt! Zijn glorie is duidelijk zichtbaar in alle dingen om ons heen. Het enige wat we is voor hen allemaal zorgen, met liefde. We moeten Hem vreugdevol verheerlijken vanwege Zijn rijke gaven. Het hart dat heeft geleerd lief te hebben, treurt om de hele schepping, zelfs om een klein groen blad als het zonder noodzaak wordt afgebroken."

Figuur 3.7
De heilige Porphyrios
van Kafsokalivia, icoon
van de heilige Porphyrios
in het klooster van
Panagia Eleousa,
Achaëa, Griekenland
door Peloponnisios via
Wikimedia Commons.
Gelicentieerd onder
de Creative Commons
[Naamsvermelding-
GelijkDelen 4.0
Internationaal](#) licentie.
De afbeelding is niet
gewijzigd en
kan worden gevonden op
[https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/
thumb/d/d0/Saint_Porphyrios.jpg/800px-
Saint_Porphyrios.jpg](https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/d/d0/Saint_Porphyrios.jpg/800px-Saint_Porphyrios.jpg)

De Heilige Porfyrios van Kafsokalivia vertelt: "Op een keer kwam een vrouw me haar geiten brengen en vroeg me: Kun je voor mijn geiten bidden, want het gaat niet goed met ze? De vrouw was verdrietig en ik had medelijden met haar. Ik stond op. De geiten kwamen uit zichzelf naar me toe. Ik strekte mijn armen uit en las een gebed. Ze waren allemaal bij me, hieven hun koppen op en keken me aan. Een mannetje kwam dichterbij."

Hij boog zich voorover en kuste mijn hand. Hij wilde dat ik hem aaide. Ik aaide hem en hij was tevreden. De dieren verzamelden zich om me heen en keken omhoog. Ze keken me in de ogen. Ik zegende ze. Ik was aan het praten en bidden. Alles wat de natuur aangaat, is een grote hulp voor ons in ons geestelijk leven, door de genade van God. Ik word zelf tot tranen van vreugde bewogen wanneer ik de harmonie van de natuur voel.

Figuur 3.8
De heilige Gerasimus van Jordanië
Bron: Wikimedia
Commons: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=73126343>

De Heilige Gerasim van de Jordaan

leefde als monnik in de woestijn rond de rivier de Jordaan. Op een dag, toen hij aan de oevers van de rivier was, hoorde hij het vreselijke gebrul van een leeuw. Geleid door de kreten van het beest en zonder enige angst, kwam hij oog in oog te staan met een enorme leeuw. De koning van de dieren leek veel pijn te hebben. De heilige had medelijden met het schepsel van God en, alsof het met hem kon praten, vroeg hij de leeuw waar het pijn deed. Het trotse beest kwam vol vertrouwen naderbij en toonde de heilige zijn voorpoot. Een scherp riet stak in zijn poot. De heilige trok voorzichtig het riet uit de poot van het dier en behandelde de wond met grote zorg.

Daarna werd de leeuw de trouwe en onafscheidelijke metgezel van de Heilige Gerasim. Het volgde hem waar hij ook ging en diende hem, omdat hij zijn grote dankbaarheid wilde uiten.

Figuur 3.9
De heilige Amfilochios van Patmos,
<https://www.saint.gr/4444/saint.aspx>

De Heilige Amfilochios woonde in Patmos, in het klooster van de heilige Johannes de Theoloog. De vader zei vaak: „Weet u dat God ons een ander gebod heeft gegeven dat niet in de Bijbel staat? Het is het gebod om van bomen te houden. “Wie een boom plant, plant hoop, plant vrede, plant liefde en heeft de zegen van God.” In het sacrament van de biecht luisterde vader Amfilochios naar de fouten en zonden van de mensen; hun lijden en beproevingen, hun vragen. Hij troostte hen en adviseerde hen, moedigde hen aan goede en eervolle beslissingen te nemen en zich te bekeren, dat wil zeggen, hun manier van denken en leven te veranderen. En hij adviseerde hen om een boom te planten en te verzorgen, om hun berouw te tonen. (Selections from the book: *Drops of God's love, the Saints and the Environment*, Holy Monastery of Chrysopigi, Chania, 2015)

uittreksels uit: *Drops of God's love, Saints and the Environment*,
Chania: Holy Monastery of Chrysopigi, 2015

3.7.1 OEFENING Kies één van de bovenstaande verhalen. Schrijf een slagzin die de houding van de Heilige ten opzichte van het milieu uitdrukt.

3.8 FEEDBACK OVER VRAGENLIJST

Instructies: De eerste vragenlijst wordt opnieuw aan de leerlingen voorgelegd om zo een uiteindelijke evaluatie van het leerproces te doen. Doordat de leerlingen zelf hun tweede antwoorden vergelijken met hun eerste wordt ook duidelijk hoe ze zelf veranderd zijn in hun mening. De juiste antwoorden zijn: 1C 2A 3B 4A 5C

Beantwoord volgende vragen na ons klasgesprek. Vergelijk je antwoorden met dezelfde vragenlijst hierboven.

1. In de video was het thema van de schepping van de wereld verbonden met

- a. humanitaire hulpverlening door de kerk
- b. religieuze diensten
- c. de bescherming van het milieu
- d. Ik weet het niet/ geen antwoord

Antwoord 1: C

In de video was het thema van de schepping van de wereld gekoppeld aan de bescherming van het milieu, omdat God de schepping aan de mensheid (de tuin van Eden) gaf om voor te zorgen.

2. De vervuiling die de jongeren ontdekken tijdens hun uitstap wordt veroorzaakt door ...:

- a. het afvalwater van een nabijgelegen olijfpers
- b. een olietanker die gezonken is nabij de kust
- c. wind turbines
- d. Ik weet het niet/ geen antwoord

Antwoord 2: A

De plaatselijke oliemolen of olijfpers was verantwoordelijk voor het rioolwater dat het milieu vervuilde.

3. *In de video zijn de jongeren van mening dat vervuiling van het milieu gestopt kan worden door :*
- a. de olijpers en het fabriek te sluiten
 - b. de fabriek te dwingen de milieuwetgeving te respecteren
 - c. het afvalwater ergens anders te lozen
 - d. Ik weet het niet/ geen antwoord

Antwoord 3: B

De jongeren willen de fabriek niet sluiten of het probleem verplaatsen, maar willen dat het bedrijf zich houdt aan de wetten die de bescherming van het milieu regelen.

4. *Wat beschrijft de Oecumenische patriarch als een zonde in de video?*
- a. milieuvervuiling
 - b. biodiversiteit
 - c. kinderarbeid
 - d. Ik weet het niet/ geen antwoord

Antwoord 4: A

De Oecumenische patriarch verwijst naar de vervuiling van het milieu, dat hij een zonde noemt. Kinderarbeid is ook een zonde, maar het is niet het onderwerp van de video. Biodiversiteit maakt deel uit van de schepping en is natuurlijk geen zonde.

5. *Wat denk jij dat de houding van de Christelijk kerk is ten opzichte van milieubescherming?*

- a. de kerk is er niet mee bezig
- b. het is voor de kerk geen prioriteit
- c. de kerk vindt het belangrijk
- d. Ik weet het niet/ geen antwoord

Antwoord 5: C

Vervuiling van het milieu vernietigt Gods schepping en is ook schadelijk voor de mens. Daarom geeft de Kerk om de bescherming van het milieu.

3.9. AANVULLENDE OPDRACHTEN: MATERIAAL OM HET THEMA DIEPER TE BESPREKEN

In het tweede lesmoment wordt de discussie verrijkt door teksten en kunstwerken. Dit geeft een impuls aan het creatieve en kritische denken van de leerlingen.

De focus van de discussie kan zijn:

- a) Manieren waarop de ecologische crisis verband houdt met kwesties van menselijke waardigheid en met de sociale kwesties van onderdrukking en uitbuiting.
- b) De grote verantwoordelijkheid van de Kerk, maar ook van ieder mens, voor de bescherming van het milieu.
- c) De bescherming van het milieu als onmiddellijke prioriteit omdat de tijdsmarges dramatisch zijn afgenomen.

De leerkracht kan, afhankelijk van de bekwaamheid en de interesses van de klas, één of meer van de bovenstaande diepteverwerkingen kiezen met bijbehorend materiaal en de activiteiten.

3.9.1 ECOLOGIE EN MENSELIJKE WAARDIGHEID

De ecologische kwestie heeft ook ernstige sociale gevolgen, en het is erg belangrijk dat onze leerlingen dit herkennen. De leerkracht leest de volgende tekst voor aan de klas en bespreekt met de leerlingen hoe milieurisico's de meest kansarme groepen in de samenleving bedreigen. De voorbeelden van Chicago en Korea laten ons zien dat achtergestelde sociale groepen worden onderdrukt. Ze worden gedwongen te leven in een gedegradeerde en vervuilde omgeving. Deze tekst geeft de mogelijkheid om de ecologische crisis te verbinden met de menselijke waardigheid. Aan het einde van de discussie nodigt de leerkracht de leerlingen uit de volgende vraag te beantwoorden: leg uit hoe de verantwoordelijkheid van de mensheid voor de bescherming van het milieu onlosmakelijk verbonden is met de verantwoordelijkheid voor het bereiken van sociale rechtvaardigheid.

Antwoordsleutel

Als christenen hebben we een grote verantwoordelijkheid, niet alleen om het milieu te beschermen, maar ook om te vechten voor de bescherming van arme en onderdrukte sociale groepen. Zij zijn vaak het meest worden getroffen door milieuvervuiling. Alle mensen zijn kinderen van God en de hele planeet is ook de schepping van God. Het respect dat we moeten tonen voor de schepping omvat en weerspiegelt de manier waarop we omgaan met onze medemensen. We moeten daarom de overheersing en uitbuiting van het milieu en van medemensen vervangen door de liefde en creativiteit die ons zijn geschonken als een geschenk van God, van wie we "het beeld" zijn.

Dit is een voorbeeld van wat geleerden “milieu-racisme” noemen. Het is een vorm van milieuonrechtvaardigheid. Het geeft ons een beeld van het verband tussen milieuverontreiniging en onderdrukte mensen; tussen misbruik van de natuurlijke wereld en uitbuiting van personen; tussen ecologische schade en verlies van menselijke waardigheid. Burgers van Chicago die in ‘rode zones’ wonen, dragen een onevenredig groot deel van het milieurisico omdat ze minder welvarend, lager opgeleid en minder verbonden zijn met de politici die bepalen waar sterk vervuilende bedrijven kunnen worden gevestigd. Kortom, de armen zitten in de val, en elke poging om ergens anders heen te verhuizen, levert andere obstakels en onrechtvaardigheden op. [...] Ecologie en menselijke waardigheid zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. [...] Recente studies over milieuongelijkheid hier in de Republiek Korea, bijvoorbeeld, kijken naar de “Toxic Release Inventory (TRI)” en laten zien dat de verdeling van milieurisico’s en -voordelen niet evenredig is over de verschillende sociaal-politieke groepen op het schiereiland. Bovendien suggereert de studie dat naarmate meer buitenlanders naar Korea migreren en zich vestigen in stedelijke buurten met een laag inkomen, deze buurten vaak het doelwit zijn voor nieuwe fabrieken en afvalbeheervoorzieningen, waardoor de meest vervuilde milieus letterlijk op het dak van de meest kwetsbare en machteloze leden van de samenleving terechtkomen.

(Uit Rev. Deacon Perry Hamalis, “Love God, Love thy Neighbor, Love the Trees: Environmental Justice in Orthodox Christianity” in *Ecology, Theology and Human Dignity in the Orthodox Christian Tradition, International Symposium on the Environment Proceedings*, Seoul: Orthodox Metropolis of Korea, 2018, p. 176-180)

3.9.2 WANNEER EEN BEELDHOUWWERK ONS IETS LEERT.

Het tweede verdiepingsthema gaat over het dramatisch tijdsbestek die rest voor de milieubescherming. Isaac Cordals beeldhouwwerk “Politici bespreken de opwarming van het klimaat” spreekt bijna voor zich. In dit werk laat Cordal een groep senatoren zien die al pratend opgeslokt worden door stijgend water. Het kunstwerk is hier te vinden: <http://cementeclipses.com/Works/follow-the-leaders/>.

De discussie in de klas wordt geopend door het kunstwerk te analyseren via de routine “Interpretation - Justification” van Artful Thinking, een methode van lesgeven door middel van kunst voorgesteld en toegepast door David Perkins, en ontwikkeld door Harvard Project Zero in samenwerking met Traverse City voor Michigan Public Schools.

De methode maakt gebruik van beeldende kunst (schilderkunst, beeldhouwwerken, architectuur), muziek en literair werk. De instrumenten van kunstzinnig denken worden routines genoemd. Het belangrijkste doel van de methode is de ontwikkeling van kritisch en creatief denken van leerlingen door middel van kunst.

Op basis van de routine “Interpretation – Justification” of ‘Interpretatie - Rechtvaardiging” stellen en beantwoorden leerlingen de volgende vragen:

- Wat zie je gebeuren in dit werk?
- Waarom zeg je dat?

Met deze vragen gaan de leerlingen het werk aandachtig observeren en het werk interpreteren. Ze lichten hun observaties en interpretatie toe door te blijven doorvragen.

In de discussie die volgt, willen we hen bewust maken van hoe kort de tijdslimieten zijn geworden voor het redden van het milieu en hoe groot de verantwoordelijkheid is voor onmiddellijke actie van de kant van de wereldleiders, maar ook van anderen.

Isaac Cordal, Politici bespreken de opwarming van het klimaat
(Beeldhouwwerk, Berlijn, 2011)

3.9.3 DE DRIE KLEINE DUIVELTJES: EEN ANEKNOTE.

De volgende tekst van Kallistos Ware draagt ook op een originele manier, met een anekdote, bij aan de discussie over de beperkte tijd die we hebben om te handelen om het milieu te redden. Het vestigt onze aandacht op het uitstelgedrag dat ons kenmerkt.

De leraar leest de tekst voor aan de klas en vraagt de leerlingen om de vraag te beantwoorden: wat is de ecologische implicatie van de volgende anekdote?

Antwoordsleutel:

Het antwoord van de derde duivel "Ik zal ze vertellen dat er geen reden is om haast te maken" benadrukt ons uitstelgedrag en onze onwil om verantwoordelijkheid te nemen, vooral in het licht van urgent milieuproblemen. Dit uitstelgedrag geeft aan het kwaad de kans te zegevieren.

Het is een verhaal over drie kleine duiveltjes die hun opleiding in de hel afmaken. Net voordat ze naar de aarde worden gestuurd, verschijnen ze voor de duivel voor een eindexamen. De leider wendt zich tot de eerste en vraagt: 'Wat ga je de mensen vertellen als je naar de aarde opstijgt?' 'Ik zal ze vertellen dat er geen God is', antwoordt de eerste duivel. 'Dat is niet zo indrukwekkend', zegt de examiner, ' dat hebben de mensen al vaak gehoord. Het probleem is dat velen van hen Hem persoonlijk kennen.' Hij wendt zich tot de tweede duivel met de vraag: "Wat ga jij ze vertellen?". "Ik zal zeggen dat er geen hel is," antwoordt de tweede. "Ah, dat vind ik slimmer, maar het slaat helaas niet aan. Velen van hen leven al in de hel." Ten slotte vraagt hij aan de derde: "En wat ga jij ze vertellen?". En de derde antwoordt: "Ik zal ze vertellen dat er geen reden is om haast te maken." "Geweldig!" roept de aartsduivel uit. "Ga aan het werk!" Dit is absoluut een grap met ecologische implicaties.

(Uit Kallistos Ware, Ecologische crisis en hoop, Athene: Akritas, 2008, pp.84-85)

3.10 WOORDENSCHAT

Verklarende woordenlijst van theologische begrippen, en informatie over historische personen en plaatsen.

Amfilochios van Patmos, Heilige: Geboren in 1889 op Patmos, een Grieks eiland waar, volgens de christelijke traditie, Johannes de Theoloog het boek Openbaring schreef. H. Amphilochios werd in 1905 monnik in het klooster van H. Johannes de Theoloog en in 1935 werd hij tot abt gekozen. Hij stierf in 1970. In 2018 verklaarde het Oecumenisch Patriarchaat hem heilig. Zijn nagedachtenis wordt op 16 april gevierd.

Ascetische ethiek/ ascese: De strijd van de christen om de zonden te overwinnen. Deze zonden versterken en ontwikkelen het ego en verwijderen de mens van God. Door middel van gebed, vasten, wake en naastenliefde wordt de strijd gevoerd. De bedoeling is zo de relatie met God, de medemensen en de hele schepping herstellen

Bartholomeus, Oecumenische Patriarch: de 270ste 'Aartsbisschop van Constantinopel- het nieuw Rome - en Oecumenische Patriarch van de Orthodoxe Kerk', volgens zijn juiste titel. Geboren op het eiland Imbros in 1940. Hij staat bekend als "De Groene Patriarch" vanwege zijn initiatieven voor de bescherming van het milieu en zijn inspanningen om christenen bewust te maken van ecologische kwesties.

Berouw: De kerkelijke term "berouw" kan worden opgevat als een "verandering van gedachten". In het Grieks is het corresponderende woord "metanoia", wat een samengesteld woord is (meta + nous) en een mentaliteitsverandering betekent. In de orthodoxe kerk wordt bekering opgevat als genezing van de ziekte van zonde.

Biodiversiteit (of biologische diversiteit): deze term verwijst naar de som van de genen, biologische soorten en ecosystemen van een gebied. Het grote aantal en de diversiteit van hedendaagse levensvormen op aarde is het resultaat van honderden miljoenen jaren van evolutionaire geschiedenis van de schepping. Tegenwoordig is er een afname van de biodiversiteit op de planeet als gevolg van een aantal ecologische oorzaken, zoals milieuvervuiling, ontbossing, woestijnvorming en waterverontreiniging.

Eucharistie: Dankbetuiging door de mens aan God, de medemensen en de natuurlijke omgeving. De kern van deze dankzegging is de goddelijke eucharistie. De eucharistie is het basissacrament in de orthodoxe kerk, waarin de gelovigen, die communiceren met het lichaam (brood) en bloed (wijn) van Christus, verenigd zijn met God en met elkaar.

Gerasim van Jordanië, Heilige: Geboren in Lycaea in de 5e eeuw na Christus. In 451 na Christus werd hij monnik in de Jordaanwoestijn en stichtte later een klooster nabij de stad Beth Hoglah. Hij stierf in 475 na Christus en zijn nagedachtenis wordt gevierd op 4 maart.

Mesopotamië: de naam die de oude Grieken gaven aan het gebied dat wordt begrensd door de rivieren Tigris (in het oosten) en de Eufraat (in het westen). De naam definieert een groot gebied, dat de valleien van de twee rivieren en hun zijrivieren omvat, waarvan de meeste in het huidige Irak liggen.

Porfyrios van Kafsokalivia, Heilige: Geboren in 1906 in het dorp Agios Ioannis op Evia. Op 13-jarige leeftijd ging hij naar de berg Athos en bleef daar 6 jaar. In 1926 werd hij priester gewijd en ging hij naar het klooster van St. Nikolaos in Evia. In 1940 werd hij benoemd tot priester van de kerk van H. Gerasimos in de Polikliniek van Athene, waar hij diende tot 1973. Hij stierf in 1991. In 2013 verklaarde het Oecumenisch Patriarchaat hem heilig. Zijn nagedachtenis wordt op 2 december gevierd.

Psalmen: Een van de boeken van het Oude Testament, feitelijk een verzameling van 150 psalmen. De naam komt van het snaarinstrument "psalter", dat gepaard ging met het zingen van de psalmen. De Psalmen zijn een typisch werk van lyrische religieuze poëzie.

Silouan de Athoniet, Heilige: Geboren in 1866 in het dorp Shovskoe bij Lipetsk, Rusland. In 1892 ging hij naar de berg Athos en werd monnik in het heilige klooster van de H.Panteleimon. Hij stierf in 1938. In 1987 werd hij uitgeroepen tot heilige van de orthodoxe kerk. Zijn nagedachtenis wordt op 24 september gevierd.

Theophanes van Kreta: Een van de prominente schilders van de Kretenzische School in de eerste helft van de 16e eeuw, wiens werk invloed had op de religieuze post-Byzantijnse schilderkunst. Zijn werk, over een periode van twintig jaar (1527-1546), is te vinden in de twee belangrijkste kloostercentra van de Grieks-sprekende orthodoxe kerk, Meteora en de berg Athos.

Zonde: In de christelijke traditie betekent het woord zonde "fout", "mislukking". Dat wil zeggen, het falen van een persoon om zijn doel te bereiken. Dit falen leidt door middel van gedachten of daden, tot scheiding van God, van zijn eigen zelf, zijn medemensen en de natuurlijke omgeving.

3.11 TRANSCRIPT VAN HET BEELDFRAGMENT

Personages

YIORGOS : dertienjarige tiener

STRATOS: vriend van Yiorgos

LEERKRACHT: de godsdienstleerkracht

MARIA: moeder van Yiorgos

APOSTOLOS: vader van Yiorgos

De Patriarch van het Oecumenisch Patriarchaat,
Monseigneur Bartholomeos

SCENE 1

In een volle klas staat de godsdienstleerkracht klaar om de les te beginnen.

LEERKRACHT: Wel, jongens en meisjes, vandaag zullen we het hebben over God en de schepping van de wereld. Als we om ons heen kijken, kunnen we zien dat de wereld echt mooi is en goed functioneert. We hebben alles gekregen wat nodig is om van dit leven te genieten, in harmonie met de natuur, precies zoals de Bijbel zegt. Ik ga voor jullie lezen uit het boek Genesis. Dit is het eerste boek van het Oude Testament, waar God mensen schiep en ze in een prachtige tuin plaatste. Er staat en God zei tegen hen: 'Zie, Ik heb jullie op de hele aarde elke plant gegeven die zaad oplevert, en elke boom met zaad in zijn vrucht; jullie zullen ze als voedsel hebben. En aan elk beest van de aarde, en aan elke vogel in de lucht, en aan alles wat op aarde kruipt, alles wat levensadem heeft, heb ik elke groene plant als voedsel gegeven.' En het was zo. God zag alles wat hij had gemaakt, en inderdaad, het was heel goed. En het was avond en het was ochtend, de zesde dag. "(Gen. 1: 29-31) Let op en onthoud de zin: "God zag alles wat hij had gemaakt, en inderdaad, het was heel goed". Om het even wat God had gemaakt, was zeer goed. Er is niets mis met de schepping. Er zijn geen slechte schepselen.

STRATOS: Maar, Mevrouw, is de mens niet vaak slecht?

LEERKRACHT: Wel, Stratos, dat is waar. Wij, mensen, doen vaak het verkeerde. Maar dat komt omdat we het enige wezen zijn, dat vrij is.

STRATOS: En wat betekent dat? Is het dan verkeerd om vrij te zijn?

LEERKRACHT: Helemaal niet, maar het is ook een last. Het is moeilijk, omdat je als vrije persoon kan kiezen om het goede te doen of net niet.

De les gaat verder. Achtergrondmuziek.

LEERKRACHT: Zo, dat is alles voor vandaag. Denk eraan dat we morgen een wandeling gaan maken naar het strand bij de rivier. Breng wat eten en water mee. Ik zie jullie morgen. Een fijne dag nog!

SCENE 2

De volgende dag loopt de hele klas op het strand. De jongeren zijn een vrolijke en speelse bui. Ze spelen, rennen, lachen, gooien stenen in zee. Plots stoppen de tieners één voor één. Ze kijken naar dode vissen in de monding van de rivier en zien grote zwarte vlekken die een vieze, prikkelende geur afgeven.

YIORGOS: Kijk, dode vissen!

STRATOS: Ja, en het stinkt hier!

LEERKRACHT: Hier moet iets gebeurd zijn. Er zit iets in de rivier dat de vissen doodt.

YIORGOS: Ja. Laten we het gaan zoeken.

STRATOS: Hier in de buurt staat een olijmolen. Laten we gaan kijken. Misschien komt die vreselijke geur daar vandaan.

Na een tijdje stoppen ze voor een pijpleiding die uitmondt in de rivier. Het lijkt goed verborgen te zijn, want het is nauwelijks zichtbaar door het riet van de rivieroever. Een dikke vloeistof, bijna zwart van kleur en vreselijk stinkend, stroomt eruit.

LEERKRACHT: Je had gelijk, Stratos! (Gaat helaas verder). Ik heb een paar dagen geleden ergens gelezen dat één kubieke meter vloeibaar afval van een olijmolen gelijk is aan 100 kubieke meter gemeentelijk afvalwater. Het afvalwater van de olijfmolens kan zich tot 10 kilometer ver verspreiden en kusten, de ondergrond en het oppervlakte water vervuilen. Onvoorstelbaar! Laten we hier weggaan, we hebben genoeg gezien ...

Op de terugweg

YIORGOS: Ik denk, Mevrouw, dat God nooit gedacht had dat de mensheid Zijn prachtige schepping zou vernietigen ...

LEERKRACHT: En te bedenken, Yiorgos, dat God 'de man nam en hem in de hof van Eden plaatste om deze te bebouwen en te bewaren'. (Gen 2:15)

YIORGOS (bitter): Ja, precies het soort menselijke zorg dat we vandaag zagen!

SCENE 3

Yiorgos en zijn vriend Stratos ontmoeten de ouders van Yiorgos in het ouderlijk huis.

STRATOS: We vertellen u de waarheid, meneer Apostolos, we hebben met onze eigen ogen gezien hoe het zwart afvalwater uit de pijpleiding in de rivier stroomt.

YIORGOS: Ja, papa, waarom geloof je ons niet?

VADER: Ik geloof je, maar ik denk dat je een beetje overdrijft.

YIORGOS: We overdrijven helemaal niet. We hebben het met eigen ogen gezien. Als je ons niet gelooft, vraag het dan aan onze lerares die bij ons was.

VADER: Ik hoef het niemand te vragen. Het lijkt me gewoon ongeloofwaardig dat zo'n grote olijfolieplant niet voldoet aan de vereiste milieubeschermingsmaatregelen en een dergelijke vervuiling veroorzaakt die jullie zagezegd gezien hebben.

MOEDER: Waarom geloof je de kinderen niet, Apostolos? Ze zijn niet te jong om dit soort zaken te begrijpen.

VADER: Oké, laten we aannemen dat de dingen zijn zoals jullie zeggen. Wat ga je nu doen? Ga je de fabriek beschuldigen? Zal je tevreden zijn wanneer de fabriek gesloten wordt? Weten jullie niet dat daar tientallen mensen werken en er hun brood verdienen?

YIORGOS: Nee, we denken niet dat het fabriek gesloten moet worden. Daar zijn we ook niet voor, hoor! Wat we willen is dat de molen voldoet aan de wetten en regels over milieubescherming, net zoals andere fabrieken in het hele land. Dit is wat we gisteren op school hebben geleerd en vandaag op excursie met onze lerares hebben.

VADER: Ah, het is gewoon weer een nieuwe mode, zoals altijd.

MOEDER: Wat bedoel je?

VADER: Iedereen begint nu plotseling zorg te dragen voor het milieu.

YIORGOS: Zeg, papa? Wordt u zelf niet boos als we naar het strand gaan en we overal sigarettenpeuken en rotzooi zien? Vindt u dit allemaal niet erg?

VADER: Dit is een andere zaak. Net hadden we het over zaken die niet gemakkelijk kunnen worden gewijzigd, omdat het meer problemen zou veroorzaken dan oplossen. Er zouden veel banen verloren gaan en de economie zou verlies lijden.

STRATOS: Maar God gaf ons de wereld om deze te bewaren en over te waken.

VADER: En waar staat dat geschreven, Stratos?

STRATOS: Het Oude Testament zegt het zo. We lazen het op school. De kerk zegt het. VADER: De kerk? Maakt de kerk zich zorgen over milieukwesties? Ik heb nog nooit een preek over het milieu gehoord.

De televisie laat een nieuwsbulletin zien en verwijst op dat moment naar patriarch Bartholomeus. De journalist noemt hem "Groene Patriarch".

VADER: Eh, hier is de patriarch! Heb je hem ooit over zulke kwesties horen praten?

MOEDER: Stil, Apostolos, laten we de zaak even bedaren. Maar waarom noemt de journalist hem de "Groene Patriarch"?

(Men hoort de patriarch zeggen): "Misdaden tegen de natuurlijke omgeving zijn een zonde. De vernietiging van de biodiversiteit van Gods schepping, de vervuiling van water, aarde, lucht en van het leven door de mens, zijn allemaal zonden ..."

Vader blijft sprakeloos achter en Yiorgos, zijn moeder en Stratos barsten in lachen uit.

3.12 BIBLIOGRAFIE EN REFERENTIES

In deze lijst zijn ook de referenties opgenomen die gebruikt werden bij de voorbereiding van dit project. Referenties naar kunst en muziek zijn een meerwaarde die de leerlingen kunnen stimuleren tot een actieve lesdeelname.

3.12.1 Boeken

The Holy Bible, Old and New Testament, translated from the original texts, Athens: Hellenic Bible Society, 1997 [Η Αγία Γραφή, Παλαιά και Καινή Διαθήκη, Μετάφραση από τα πρωτότυπα κείμενα, Αθήνα: Ελληνική Βιβλική Εταιρεία, 1997]

Drops of the love of God: Saints and Environment, Chania: Holy Monastery of Chryssopigi, 2015 [Σταλαγματιές της αγάπης του Θεού: Οι Άγιοι και το Περιβάλλον, Ιερά Μονή Χρυσοπηγής, Χανιά, 2015]

Anastasios (Yannoulatos), Archbishop of Tirana: *Co-existence: Peace, Nature, Poverty, Terrorism, Values*. Athens: Armos, 2015 [Αναστάσιος Γιαννουλάτος, Αρχιεπίσκοπος Τιράνων, Συνύπαρξη: Ειρήνη, φύση, φτώχεια, τρομοκρατία, αξίες, Αθήνα: Αρμός, 2015]

Anastasios (Yannoulatos), Archbishop of Tirana: *Facing the World: Orthodox Christian Essays on Global Concerns*, Crestwood & Geneva: St. Vladimir's Seminary Press & WCC, 2003). [Αναστάσιος Γιαννουλάτος, Αρχιεπίσκοπος Τιράνων, Παγκοσμιότητα και Ορθοδοξία, Αθήνα: Ακρίτας, 2000]

John Chryssavgis, Bartholomew: Apostle and Visionary, Nashville, W Publishing, 2016 [Greek translation: *Ιωάννης Χρυσσαυγής, Βαρθολομαίος*, Αποστολή και Όραμα, Αθήνα, Εν Πλω, 2018]

Perry Hamalis, "Love God, Love thy Neighbor, Love the Trees: Environmental Justice in Orthodox Christianity" in *Ecology, Theology and Human dignity in the Orthodox Christian Tradition, International Symposium on the Environment Proceedings*, Seoul: Orthodox Metropolis of Korea, 2018 [Greek translation: Πέρρυ Χαμάλης, «Αγάπα τον Θεό, αγάπα τον πλησίον, αγάπα τα δέντρα: Η περιβαλλοντική δικαιοσύνη στον Ορθόδοξο Χριστιανισμό», Σύναξη 154 (2020)].

Alexander Schmemmann, *For the life of the world*, New York: St. Vladimir's Seminary Press, 1998, [Greek translation: Alexander Schmemmann, *Για να ζήσει ο κόσμος*, μτφρ. Ζ. Λορεντζάτος, Αθήνα, 1970].

Kallistos Ware, *The Beginning of the Day: the Orthodox Vision of Creation*, Athens: Akritas, 2007 (bilingual)

Kallistos Ware, *Ecological crisis and hope*, Athens: Akritas, 2008 [Greek translation: Κάλλιστος Ware, *Οικολογική κρίση και ελπίδα*, μτφρ. Π. Τσαλίκη-Κιοσόγλου, Ε. Τσιγκρή, Ν. Χριστοδούλου, Αθήνα: Ακρίτας, 2008]

Christos Yannaras, "*Nature and History in the Book of Apocalypse*", *Synaxis* 56 (1995) [Χρήστος, Γιανναράς, "Φύση και Ιστορία στην Αποκάλυψη του Ιωάννη", Σύναξη 56 (1995)].

John Zizioulas (Metropolitan of Pergamon), "Preserving God's Creation", *Theology in Green* 7. (1993), p. 31 [Greek translation: Ιωάννης Δ. Ζηζιούλας, Μητροπολίτης Περγάμου, Η κτίση ως ευχαριστία: Θεολογική προσέγγιση στο πρόβλημα της Οικολογίας, Αθήνα: Ακρίτας, 1998].

Metropolitan John Zizioulas, "The Book of Revelation and the Natural Environment", in Sarah Hobson and Jane Lubchenco (eds.), *Revelation and the Environment: AD 95–1995* (Singapore: World Scientific Publishing Co., 1997): 17-21 [Greek version: Μητροπολίτη Περγάμου Ιωάννη, "Αποκάλυψη και φυσικό περιβάλλον", *Περιοδικό Σύναξη* 56 (1995)].

3.12.2 Kunst

Theophanes van Kreta, "Adam gaf namen aan al de dieren, de vogels in de lucht en de wilde beesten." (Genesis 9: 19-20), fresco, 16de eeuw, H. Nikolaos Anapafsaskerk, Meteora, Griekenland

[https://az.wikipedia.org/wiki/%C5%9E%C9%99kil:Adam_naming_animals_-_Moni_Ayrou_Nikolaou_\(Meteora\).jpg](https://az.wikipedia.org/wiki/%C5%9E%C9%99kil:Adam_naming_animals_-_Moni_Ayrou_Nikolaou_(Meteora).jpg)

De heilige Gerasimus van Jordanië, Wikimedia Commons, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=73126343>.

De heilige Amfilochios van Patmos, <https://www.saint.gr/4444/saint.aspx>.

De heilige Porphyrios van Kafsokalivia, icoon van de heilige Porphyrios in het klooster van Panagia Eleousa, Achaëa, Griekenland door Peloponnisios via Wikimedia Commons, https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/d/d0/Saint_Porphyrrios.jpg/800px-Saint_Porphyrrios.jpg.

Aquarellen gemaakt door Vaso Gogou

Links laatst geraadpleegd op 15 december 2020.

**VOLOS
ACADEMY FOR
THEOLOGICAL
STUDIES**

Apostolos Barlos, MTh (Aristoteles Universiteit van Thessaloniki, Griekenland). Voormalig godsdienstleerkracht en onderwijsadviseur voor middelbaar onderwijs, instructeur levenslang leren, auteur van leerboeken voor godsdienstonderwijs op secundair niveau, medewerker voor Religieus Onderwijs in Volos Academie voor Theologische Studies.

Christos Fradellos, Mth (Kapodistrisch en nationale Universiteit van Athene - Griekenland, Neapolis Universiteit van Paphos - Cyprus), godsdienstleerkracht., auteur van het boek Islamic Orders in the Ottoman Crete, medewerker voor Religieus Onderwijs in Volos Academie voor Theologische Studies.

Vaso Gogou, BA in theologie en geschiedenis (Universiteit van Athene, Griekenland). Voormalig godsdienstleerkracht, leerkracht cultuur en esthetiek, instructeur levenslang leren, auteur van leerboeken voor godsdienstonderwijs op secundair niveau, medewerker voor Religieus Onderwijs in Volos Academie voor Theologische Studies.

Maria Anna Tsintsifa, Master in Intercultureel Onderwijs (Vrije Universiteit, Berlijn, Duitsland), Master in Speciaal Onderwijs (Frederick University, Cyprus). Leerkracht Griekse Literatuur, medewerker voor Religieus Onderwijs in Volos Academie voor Theologische Studies.

Nikolaos Tsirevelos. PhD (Aristoteles Universiteit van Thessaloniki, Griekenland). godsdienstleerkracht, hoogleraar godsdienstonderwijs en godsdienstwetenschappen (afdeling Primair Onderwijs, Universiteit van Thessalië, Volos), gastdocent christelijk onderwijs (afdeling Theologie en Cultuur, "Logos" Universiteit, Tirana, Albanië), medewerker voor Religieus Onderwijs in Volos Academie voor Theologische Studies.

EDUC8 Consortium

Dit boek is gefinancierd door het Fonds voor interne veiligheid - Politie van de Europese Unie.

